

ADABIYOT FANINING O'QITILISHI JARAYONIDA O'QUVCHILARNING DUNYOQARASHINI O'ZGARISHI

IIV Qashqadaryo akademik litseyi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Umarova Firuza

Annotatsiya: *Maqolada o'quvchilarni ta'lim paradigmasini o'zgartiruvchi, zamonaviy adabiy ta'lim konsepsiyasini amalga oshirish bilan bog'liq dolzarb muammolar yechimiga yo'naltirish, bunda fanning mustaqillikdan oldingi va bugungi istiqlol davri metodologiyasi tajribalari yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *O'zbek adabiyoti, madaniyat, ichki kechinmalar, o'zlashtirish, Navoiy, mutafakkirlar.*

Adabiyot fani o'quv jarayonida nafaqat til va nutq madaniyatini rivojlantirish, balki o'quvchilarning dunyoqarashi, qarashlari va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Adabiy asarlar orqali o'quvchilar turli xil madaniyatlarni, tarixiy davrlar va inson hayotining turli jihatlari bilan tanishadilar. Ularning his-tuyg'ulari, fikrlari va qarashlari boyiydi, dunyoga bo'lgan munosabatlari o'zgaradi. Ushbu maqolada adabiyot fanining o'qitilishining o'quvchilarning dunyoqarashiga ta'siri, bu ta'sirning mexanizmlari va samarali o'qitish uslublari muhokama qilinadi.

O'zbek adabiyotini o'qitish tarixi xalqimizning milliy madaniyati va ma'naviyati bilan chambarchas bog'langanki, uning rivojida Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Nosiruddin Burhoniddin Rabg'uziy, Mahmud Koshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi mutafakkirlar tomonidan yaratilgan adabiy yodgorliklar ulkan o'rin tutadi. Badiiy So'z jozibasi va uning inson ruhiyatiga ta'siri ulug'larimiz tomonidan axloqiy-estetik tarbiya, o'zlikni anglash, atrof-

olamni tushunish omili sifatida yuksak qadrlangan. Zero, Navoiyning “Majolis un-nafois”, Xondamirning “Makorim ul-axloq”, Kaykovusning “Qobusnoma” asarlarida soʻzga ongli munosabatda boʻlish (tejab ishlatish, oʻrinli qoʻllash, qadrlash), sanʼat darajasida koʻrish, notiqlik masalalariga eʼtibor qaratilganiyoq adabiyot oʻqitishning hayot bilan uzviylikda taraqqiy topganligidan darak beradi. Badiiy adabiyotning tasvir obyektida, asosan, inson va uning murakkab ichki kechinmalari mujassamligi uchun ham unda his-tuygʻularga taʼsir koʻrsatish imkoniyati kengroq. Shu jihatdan shaxs kamoloti masalasi, asosan, badiiy adabiyot va uni oʻqitish bilan bogʻliq fanlar mazmunida oʻz ifodasini topishi bejiz emas. Abdulhamid Choʻlponning taʼrificha, “Adabiyot chin maʼnosi ila oʻlgan, soʻngan, oʻchgan yarador koʻngilga ruh bermak uchun faqat vujudimizga emas, qonlarimizga qadar singishgan qora balchiqlarni tozalaydurgʻon, oʻtkur yurak kirlarini yuvadurgʻon toza maʼrifat suvi, xiralashgan oynalarimizni yorugʻ va ravshan qiladurgʻon, chang va tuproqlar toʻlgan koʻzlarimizni artib tozalaydurgʻon buloq suvi”. Mazkur taʼriflar adabiyotning obrazli ifodalash imkoniyatlariga taalluqli boʻlib, timsollar vositasida qachonlardir boʻlib oʻtgan va sodir boʻlajak voqea-hodisalarga badiiy tus berishga, hayotning inʼikosini turfa rang va chizgilarda jonlantirishga xizmat qiladi, shu orqali hissiy taʼsir koʻrsatish va bilim berish imkoniyatlarini ham oʻzida mujassam etadi.

Adabiy asarlarning dunyoqarashga taʼsiri

Adabiy asarlarning oʻquvchilarning dunyoqarashiga taʼsiri bir necha yoʻllar bilan namoyon boʻladi:

Empatiya rivojlanishi: Adabiy qahramonlarning his-tuygʻulari va tajribalari bilan tanishib, oʻquvchilar empatiya qobiliyatini rivojlantiradilar. Ular boshqa odamlarning his-tuygʻularini tushunishni va ularga hamdard boʻlishni oʻrganadilar.

Turli nuqtai nazarlar bilan tanishish: Adabiyot oʻquvchilarga turli xil madaniyatlar, ijtimoiy guruhlar va tarixiy davrlarga mansub odamlarning fikrlash uslubi va qarashlari bilan tanishish imkoniyatini beradi. Bu esa ularning dunyoqarashini kengaytiradi va tolerantlikni oshiradi.

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish: Adabiy asarlardagi axloqiy muammolar va qahramonlarning xatti-harakatlari o'quvchilarning axloqiy qadriyatlarini shakllantirishga ta'sir ko'rsatadi. Ular yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, haqiqat va yolg'on kabi tushunchalar haqida o'z fikrlarini shakllantiradilar.

Adabiyotni fan sifatida o'zlashtirish o'quvchilarning nutqiy va lingvistik savodxonligini ham o'stirishning muhim shartidir. Adabiyotni boshqa fanlar, xususan, ona (o'zbek) tili bilan integratsiyalab o'qitish bir-birini taqozo etadi. Bu fanlarning birligi filologiya fanlari uchun umumiylikni ta'minlaydi. So'z til va nutq birligi sifatida turli sohalarda, jumladan, estetika sohasida ham alohida ta'sir kuchiga ega. Har ikki kursning mazmuni tilshunoslik, stilistika, adabiyotshunoslik, folklorshunoslik kabi fundamental fanlar asoslariga tayanadi, til va adabiyotni milliy-madaniy qadriyatlar sifatida tushunishga xizmat qiladi. Hayot haqidagi tushunchalarni kengaytirish: Adabiyot o'quvchilarga hayotning turli jihatlari, inson munosabatlari va his-tuyg'ulari haqida chuqurroq tushuncha beradi. Ular o'z hayoti va dunyo haqidagi bilimlarini boyitadilar.

Tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish: Adabiy asarlarni tahlil qilish va baholay bilish o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ular asarlarning mazmunini chuqur tushunishga, muallifning niyatini tahlil qilishga va o'z fikrlarini asoslashga o'rganadilar.

Adabiyot fanini o'qitishning samarali uslublari

Adabiyot fanini o'qitishda o'quvchilarning dunyoqarashiga ta'sir qilish uchun quyidagi uslublardan foydalanish mumkin:

Munozaralar va bahs-munozaralar: O'quvchilar adabiy asarlar haqidagi fikrlarini bildirishlari va o'z nuqtai nazarlarini himoya qilishlari uchun munozaralar va bahs-munozaralar tashkil qilish.

Rolli o'yinlar: Adabiy qahramonlarning rollarini o'ynash orqali o'quvchilar o'zlarini ularning o'rniga qo'yib ko'rishlari va ularning his-tuyg'ularini tushunishlari mumkin.

Kreativ yozish: O'quvchilar adabiy asarlarga asoslangan hikoyalar, she'rlar yoki insholar yozishlari orqali o'zlarining fikrlarini va his-tuyg'ularini ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Adabiy asarlarni tahlil qilish: Adabiy asarlarni chuqur tahlil qilish orqali o'quvchilar asarning mazmunini, muallifning maqsadini va boshqa ko'plab jihatlarni tushunishlari mumkin.

Interfaol o'quv uslublari: O'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb qilish uchun interaktiv o'yinlar, taqdimotlar va boshqa uslublardan foydalanish.

Adabiyot va milliy g'oya

Adabiyot milliy g'oyaning shakllanishi va rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. Milliy adabiyot asarlari orqali o'quvchilar o'z xalqining tarixi, madaniyati, urf-odatlarini va qadriyatlarini bilan tanishadilar. Ular o'z millatiga bo'lgan hurmat va muhabbatni rivojlantiradilar va milliy ongini shakllantiradilar. Adabiyot o'quvchilarda vatanga sadoqat, milliy birlik va o'zaro hamkorlik tuyg'ularini tarbiyalaydi.

Adabiyot va zamonaviy muammolar

Zamonaviy adabiyot asarlari ko'pincha zamonaviy muammolarni ko'taradilar: ekologik muammolar, ijtimoiy adolatsizlik, inson huquqlari va boshqalar. Bu asarlar o'quvchilarni ushbu muammolar haqida o'ylashga va ularning yechimlarini izlashga undaydi. Adabiyot o'quvchilarda jamiyatdagi ijobiy o'zgarishlarga hissa qo'shish istagini tarbiyalaydi va ularni faol fuqarolik pozitsiyasi egallashga undaydi.

Xulosa

Adabiyot fanining o'qitilishi o'quvchilarning dunyoqarashiga katta ta'sir ko'rsatadi. Adabiy asarlar o'quvchilarning empatiya qobiliyatini rivojlantiradi, turli nuqtai nazarlar bilan tanishtiradi, axloqiy qadriyatlarini shakllantiradi, hayot haqidagi tushunchalarini kengaytiradi va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Adabiyot fanini samarali o'qitish uchun munozaralar, rolli o'yinlar, kreativ yozish, adabiy asarlarni tahlil qilish va interfaol o'quv uslublaridan foydalanish kerak. Adabiyot nafaqat milliy g'oyaning shakllanishiga, balki

zamonaviy muammolarni tushunish va ularning yechimlarini izlashga ham hissa qo'shadi. Shunday qilib, adabiyot fani o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatga qo'shgan hissasi uchun juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Матжон С. Мактабда адабиётдан мустақил ишлар. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 208 б.
2. Технологии и методики обучения литературе. Учебное пособие для бакалавров. Под. ред. В.А.Кохановой. 2-е издание, стереотипное. –М.: Издательство “ФЛИНТА”, 2016. – 249 с.
3. Йўлдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг асослари / Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Т., ToshDO‘TAU, 2018. –144 б.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А ҳарфи. “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 107 б.
www.ziyouz.comkutubxonasi.
5. Чўлпон. Адабиёт надир? – Тошкент: Чўлпон нашриёти, 1994. – 37-б.
6. Адабиёт уқитиш методикаси. (Педагогика институтлари ва университетларнинг филология факультетлари учуй дастурий кулланма). Тузувчилар: К- Йулдошев, О. Мадаев, А. Абдураззоков. - Т.: РТМ, 1994. 11-12-бетлар.